

Sanda Ham

Pedagoški fakultet, Osijek

HRVATSKA AKADEMIJA

ZNANOSTI I UMJETNOSTI

Zavod za lingvistička istraživanja

Ante Kovačića 5, Zagreb

SLAVONSKA OSNOVICA U TEMELJIMA ZAGREBAČKE FILOLOŠKE ŠKOLE

U središtu je pozornosti ovoga rada sklonidbeni sustav u hrvatskom književnom jeziku u drugoj polovici 19. st; onaj sustav koji nudi zrela norma zagrebačke filološke škole, a u slovnicaama svojih najznačajnijih slovničara — Antuna Mažuranića i Adolfa Vebera.

Jezikoslovni je opis usmjeren prikazu sklonidbenog sustava u djelu pisca iz slavonskoga, a poglavito vinkovačkoga ozračja — Josipa Kozarca, suvremenika i poznavatelja norme zagrebačke filološke škole, ali i znalca slavonskih govora koji su mu naravnim jezičnim okruženjem.

Opisom se želi pokazati suodnos sklonidbenog sustava u onodobnom književnom jeziku i sklonidbenog sustava u slavonskom dijalektu, a na primjerima iz Kozarca. Takav će opis dati stvarnih podataka o tome koliko je u temeljima zagrebačke filološke škole novoštokavskoga sustava, a koliko je nenovoštokavskoga. Osim toga, Kozarčevi su primjeri posebice znakoviti jer zasigurno pokazuju i razvojni smjer književnomu jeziku koji je zacrtala zagrebačka škola, ali koji se ostvaruje tek u književnim djelima suvremenika, a kako će opis pokazati — u Kozarčevu je djelu taj ostvaraj posebne naravi.

Kada je riječ o hrvatskom književnom jeziku, uvijek je naglasak na njegovu neprekinutu razvojnom višestoljetnom tijeku utemeljenu na štokavskoj dijalekatnoj osnovici. Od kojega nam stoljeća treba pratiti taj tijek — čini se prave suglasnosti među jezikoznancima još nema,¹ ali isto se tako čini da nema ni prave suglasnosti

¹ O tom vidi S. Babić, *Jezik »Rituala rimskoga«* — važna sastavnica u razvoju hrvatskoga književnog jezika, posebni otisak iz *Zbornika radova o Bartolu Kašiću*, Hrvatsko filološko društvo u Zadru, sv. 5., Zadar 1994.

oko toga je li u temeljima književnomu jeziku, a onomu sve do Maretića, novoštokavština ili nenovoštokavština. Dalibor će Brozović tvrditi, govoreći o početku hrvatskog jezičnog standarda, a o razdoblju od kraja 15. stoljeća do sredine 18. stoljeća, da je štokavska književnost

»i to u prvom redu dubrovačka (pisana specifičnim ijekavskim štokavskim dijalektom dubrovačke regije, u početku nenovoštokavskoga tipa s jakim čakavskim infiltratom, gotovo isključivo ikavskim),... zatim bosanska... također nenovoštokavskoga tipa i također ijekavska, a ikavski štokavski dijalekti, bosanski, dalmatinski, hercegovački, slavonski... još i nisu pravo zastupani u jezičnoj praksi.«²

Za razdoblje od sredine 18. stoljeća pa sve do preporoda D. Brozović kazuje, a kada je o štokavskoj književnosti riječ

»Ona nije pisana bosanskim, hercegovačkim, slavonskim ili dalmatinskim (i ličkim) ikavskim i dubrovačkim ijekavskim dijalektom, nego jednim relativno ujednačenim zapadnim novoštokavskim tipom... To više nije književnost pisana na raznim štokavskim dijalektima, tu već imamo kulturni interdijalekt pisane riječi s tradicijom, uz unificirajući utjecaj novoštokavske folklorne koine...«³

Slijedimo li Brozovićevu misao o razvoju standardne štokavštine u Hrvatskoj, sljedeće je na tom putu preporodno doba u kojem se

»... oslonac za izgrađivanje standarda tražio se u doba preporoda svagdje, samo najmanje tamo gdje je bio na dohvat ruke: zahtijevalo se naslanjanje na klasični dubrovački izraz..., ili na folklorni izraz..., ili pak poslije i na Vuk–Daničićevu kodifikaciju istočnijega novoštokavskoga tipa, koja je sadržavala i pojedinosti više manje tuđe hrvatskim novoštokavskim govornima i hrvatskoj štokavskoj tradiciji...«⁴

Izloženo je mišljenje općeprihvaćeno, a za preporodno se doba (ilirsko), a i ono popreporodno (zagrebačka filološka škola), općenito smatra da je normizaciju književnoga jezika izvelo na novoštokavskim temeljima uz nazočnost starijih, nenovoštokavskih (pa čak i neštokavskih) sastavnica, a poglavito su to nesinkretizirani padežni nastavci za DLI množine u svim sklonidbama, kako imeničkim tako i zamjeničko–pridjevnim, a prema riječima samih iliraca (a poslije istaknutih predstavnika zagrebačke škole)

»Nebi bilo mudro, da su poprimili ilirci namah krajnju štokavštinu, jer bi

² D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1971., 133.

³ Isto.

⁴ Isto, 152.

tim morali žrtvovati silu dobrih riečih i frazah, kojih štokavština nepozna i zbaciti dosta oblika koji su očevidno pravilniji, nego oni, koje je miesto njih štokavština u novie vrieme, premda ne skrozimice razvila... Zato su, proučivši sva tri nariječja, prihvatili iz štokavštine one oblike kojima se ona najjače iztiče, a zadržali iz kajkavštine i čakavštine one, koji su pravilniji, a nisu još posve izumrli medju štokavci...«⁵

Na temelju se takva izbora zagrebačkoj filološkoj školi pripisivalo da unosi

»u svoj književni jezik "neke starije fonetske, morfološke i sintaktičke osobine" i da ga je tako udaljila "od narodnog štokavskog narječja novih oblika i akcenata"«⁶

Nema nikakvih dvojbi o tom da zagrebačkoj školi nije bilo ciljem stvoriti književni jezik koji bi bio vjerna slika kojega govora ili konkretnoga dijalekta, a poglavito ne narodnoga govora,⁷ ali je ipak dvojba oko toga jesu li baš novoštokavski govori bili onaj temelj na kojem je izgrađena jezična norma, započeta u ilirizmu, a završena do kraja 19. stoljeća.

Branka Tafra⁷ potankom raščlambom prve od ilirskih slovnica, Babukićeve⁸, na temelju ondje opisanoga

- tronaglasnog sustava (u kojem se može pretpostaviti akut),
- primjera u kojima *stj, skj šć* (*pušćati, išćem* umjesto *puštati, ištem*),
- završnoga *l* u primjerima *kotal, sokol*,
- oblika palatalnoga *r* u *morje*,
- nesinkretiziranih nastavaka DLI mn.,
- G mn. na *-Ø* ili *-a(h)*

i na temelju Babukićeva slavonskoga podrijetla (uz koje ide i poznavanje razvijene štokavske književnosti) zaključuje da je Babukić pri normizaciji posegnuo i većim dijelom za slavonskom dijalekatnom osnovicom, nenovoštokavskom!

Prihvatimo li taj zaključak, jasno je da su ilirci (a poglavito Babukić) ipak pošli od konkretnoga jezika koji im je već bio na raspolaganju: razvijene naddijalekatne štokavštine koja još prije preporoda živi u djelima hrvatskih pisaca u Slavoniji,¹⁰

⁵ A. Veber, *Zagrebačka škola, Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga 3., Zagreb 1982., 625.

⁶ Lj. Jonke, *Književni jezik u teoriji i praksi*, Zagreb 1965., 61 – izdvojila (riječi u unutarnjim navodnicima) B. Tafra, *Jezikoslovna razdvojenja*, Zagreb 1995, 150.

⁷ Zsigurno ne u značenju u kojem Karadžić–Daničićeva škola uzima pojam narodnoga govora.

⁸ B. Tafra, n. dj., 133/148.

⁹ V. Babukić, *Osnova slovnice slavjanske narječja ilirskoga, Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga 1., Zagreb 1982, 135/177.

¹⁰ O tom više: J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića, Rad JAZU* 368, Zagreb 1975.

i koja se već u to doba oslanja na dubrovačku književnost (poglavito kada je u pitanju odraz jata, dvoglasnički). Prema tomu, pozivanje na ustrojbu novoga, zajedničkoga slavenskoga jezika, ilirskoga, bilo je samo dijelom deklarativne i dobro poznate ilirske taktičke naravi, a riječ je bila o naslijeđenom književnom temelju iz kojega su ilirci izabirali najproširenije oblike¹¹ i normizacijom ih učili zajedničkim književnim jezikom za sve Hrvate, a ne samo Hrvate štokavce!¹²

Razvoj će ilirskih slovnica, ali i onih koje svrstavamo u zagrebačku školu, pa čak i hrvatskih vukovskih gramatika do Maretića,¹³ pokazati da je riječ o postupnom razvojnom tijeku koji se može pratiti, kako u gramatikama, tako u književnim tekstovima, a riječ je o onom razvoju koji je išao od napuštanja nenovoštokavskih oblika prema prihvatanju novoštokavskih.

Kako je već rečeno, Babukić se većim dijelom temelji upravo na nenovoštokavskim slavonskim oblicima, a sljedeće će slovnice neke od tih oblika napustiti, ali postupno i svaka preuzimajući od druge ono novoga i dodajući još novijega.

Mažuranićevi su *Temelji*¹⁴ odmak prema naprijed od Babukića. Primjerice, Mažuranić nema šćakavizama, odbacuje G mn. bez nastavka, odbacuje starije osobne nastavke u sprezanju, a većinu normizacijskih pravila, tek natuknutih u Babukića, dopunjuje u suvremenom smislu.

Slovnica hrvatska donosi već i novoštokavski četveronaglasni sustav, ali ova-ko prostorno smješten:

»No buduć da-se i štokavsko narečje deli na višepodnarečjah, koja-se ne samo izgovorom nekih slova nego često i naglaskom medju sobom razlikuju, deržat-ćemo-se u ovom tumačenju tako zvanoga hercegovačkoga narečja, kojim-su i prijašnji izverstniji hervatski pisci (Gundulić) pisali, i svi sadanji pobolji nastoje da pišu.«¹⁶

Mažuranić zadržava i starije oblike: nesinkretizirane nastavke u DLI mn., sklonidbu dvobroja, sklonidbu svih glavnih brojeva, oblike tipa *žutijeh*, neke posebnosti u sustavu glagolskih vremena, a poglavito sklonidbu glagolskih pridjeva prošlih i sadašnjih. Osim toga, česte su napomene i ukazivanja na različitosti pre-

¹¹ Dakle ono što je bilo zajedničko svim dijalektima, a što je postojalo u štokavštini. To je pravilo o proširenosti oblika koji normira i jedno od pravila suvremene normizacije.

¹² Što zaključuje i o čem potanko piše B. Tafra, n. dj.

¹³ Opširnije v. B. Tafra, n. dj., poglavlje O hrvatskim vukovcima iz drugoga kuta.

¹⁴ A. Mažuranić, *Temelji ilirskoga i latinskoga jezika za početnike*, Zagreb 1839. Potanki jezikoznanstveni opis *Temelja*: M. Moguš, *Antun Mažuranić*, Zagreb 1987.

¹⁵ I. Mažuranić, *Slovnica Hrvatska*, Tretje izdanje, Zagreb 1886.

¹⁶ Isto, 14.

ma Karadžićevu naglasnu sustavu. Takvo je ukazivanje na razlike prema Karadžiću i inače često u Mažuranića pa u nekim dijelovima njegova gramatika ima čak i odlike poredbene gramatike. Primjerice, kada opisuje sklonidbu glavnih brojeva, Mažuranić će prikazati i Karadžićeve poglede na isto pitanje, ali ih neće prihvatiti smatrajući ih »nakaznima«¹⁷! Prema tomu, u Hrvatskoj su dobro poznate jezične sastavnice istočne novoštokavštine Vuk–Daničićeva tipa, ali isto su tako i neprihvaćene.

Veberova *Slovnica* uglavnom ostaje pri rješenjima iz Mažuranića, ali umjesto rogatoga *ě* već je jednosložno *ie*; nema pridjevnih oblika tipa *žutih*; napomena je uz *-a(h)* da barem u pismu treba poštovati to *h*, ako ne u govoru; napomena je da su u upotrebi u nekih pisaca sinkretizirani nastavci za DLI mn.; nema sklonidbe svih glavnih brojeva, kao što je u Mažuranića... Na ono je novo iz Mažuranićevih *Temelja* i *Slovnice* došao još noviji sloj, a kojim je normizacija sve bliža novoštokavštini od koje je još oštro dijele stari nastavci u DLI mn. koji tijekom normizacije ne prestaju živjeti ni u gramatikama, ali ni u književnim tekstovima. Kako se bližimo kraju 19. stoljeća, nenovoštokavskih je sastavnica u slovnicama sve manje, ali čini se da je upravo sklonidbeni sustav najsnažnija utvrda starijih štokavskih oblika. Tako je u slovnicama, ali književni tekstovi odlaze korak dalje; pokazuje se i da je sklonidbeni sustav ozbiljno i sustavno narušen prodorom novoštokavštine.

U jezičnom štokavskom temelju od kojega su pri normizaciji pošli ilirci, kada je o sklonidbenom sustavu riječ, supostoje i stariji nesinkretizirani padežni oblici – nenovoštokavski, ali i noviji sinkretizirani – novoštokavski.

Potvrde o takvu supostojanju donose djela slavonskih književnika i gramatičara iz 18. stoljeća, a činjenično ih uočava i Maretić,¹⁸ ali pojašnjava na svoj način¹⁹.

Već je rečeno da je Babukić oslonjen na nenovoštokavski sklonidbeni sustav: nastavci su mu u DLI mn. nesinkretizirani, a u G mn. jest *-Ø* ili *-a(h)*. Babukić nije prihvatio novije sinkretizirane oblike za množinu,²⁰ a Mažuranić ne prihvaća G mn. bez nastavka: prihvaća samo *-a(h)* koje je svjedokom završnoga prodora novoštokavštine u tom padežu, a koje ilirci samo preuzimaju iz naslijeđenoga štokavskoga temelja.

¹⁷ Isto, 59.

¹⁸ Vidi T. Maretić, *Jezik slavonskih pisaca*, *Rad JAZU* 180, Zagreb 1910.

¹⁹ O Maretićevu pristupu hrvatskoj dopreporodnoj književnosti vidi J. Vončina, n. dj.; M. Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb 1993.

²⁰ Svoj izbor Babukić pravda »monotonijom« sinkretiziranih nastavaka, ali na taj način opravdava i normizaciju dvojine. Vidi B. Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb 1993.

Padežni sustav koji je do kraja 19. stoljeća učvršćen u hrvatskom književnom jeziku različit je od novoštokavskoga, a poglavito od istočnoga »Vuk–Daničićeva« tipa. Temeljna su mu obilježja:

- G mn.: $-a(h)$, $-i(h)$, a u imenica G_e ženskoga roda nema nastavka $-i$, samo je $-a(h)$, uz proširenu osnovu nepostojanim a gdje god za to ima uvjeta.
- DLI mn.: nesinkretizirani nastavci u svim sklonidbama;
- GDLI jd. u zamjeničko–pridjevnoj sklonidbi nema navezaka: završni otvornici koje mi danas smatramo navescima obveznim su dijelom poadežnoga nastavka GDLI jd. $-oga$, $-omu$, $-om$, $-im$. Sustav ne poznaje oblike tvorene naveskom e.

Uz navedeno se svakako može dodati još pokoje obilježje. Primjerice, prijedložni je padežni sustav takav da uz dativ uvijek idu prijedlozi: *prema*, *naprama*, *protiv*, *usprkos*, *nasuprot*. *Prema* nije nikada s lokativom, a ostali navedeni prijedlozi nisu nikada s genitivom; osnove u G_e ženskoga roda u DL jd. ne moraju biti sibilarizirane, pa čak ni u primjerima u kojima u suvremenom jeziku moraju; vokativ G_e ženskoga roda nije sinkretiziran s nominativom; u I jd. imenica G_i prednost je dana nastavaku $-ju$; enklitični A jd. osobne zamjenice *ona* uvijek glasi *ju* (upotreba nije ograničena kao u suvremenom jeziku) – ali upravo su navedena obilježja najznakovitija i najčešćim razlogom onodobnih jezičnih polemika. Jednu je od polemika, a koja je u svezi baš s navedenim obilježjima, A. Veber zaključio riječima:

»Iz svega se toga jasno vidi, da zagrebačka škola, koja je mnogogodišnjom radnjom stekla neki ugled, koga nebi trebalo podkupati, prama svojoj misiji pravo i mudro radi, što se služi nekimi starijimi oblici. Kad postigne svoj cilj, moći će se shodno zametnuti pitanje, treba li zagrebačku školu posve pretočiti u Daničićevu. Ako se narod za to odluči, meni je svejedno...«²¹

Veberove riječi izravno svjedoče o onom što želim pokazati ovim radom: da su hrvatski gramatičari, od ilirizma pa do kraja 19. stoljeća, izabravši upravo nenovoštokavske oblike iz štokavskoga slavonskoga naddijalekatnoga naslijeđenoga temelja, korak po korak, postupno, kretali k novoštokavštini. Prema tomu, jezik zagrebačke filološke škole nije u svojim temeljima novoštokavština s arhaičnim oblicima, nego je nenovoštokavština koja postupno prima novoštokavske oblike. Gledano tako, jezikoslovno se umijeće hrvatskih gramatičara pokazuje izrazito snažnim – na samo da su znali nadograditi svoju jezikoslovnu misao na temelj koji su već imali, a ne prekidajući razvojni tijek književnoga jezika, nego su pozorno osluškujući jezičnu promjenu i svoju jezikoslovnu misao usklađivali s njom.

²¹ A. Veber, *Zagrebačka škola, Polemike u hrvatskoj književnosti*, knjiga 3., Zagreb 1982, 627.

Svakako nije točna tvrdnja da im je jezik zatvoren u gramatike i književna djela i da se njim nije govorilo, da je dalek od stvarne upotrebe²² – riječ je o književnom jeziku koji valja učiti, o jeziku koji je i u svojim temeljima iznad mjesnih govora i dijalekata koji i ne treba ondje tražiti.²³

Sve to posvema jednoznačno pokazuje i jezik u onodobnim književnim djelima, a poglavito u djelima hrvatskih pisaca iz Slavonije. Upravo njihov jezik pokazuje smjer razvoja koji je zacrtala zagrebačka škola: od nenovoštokavštine prema novoštokavštini, pa su u tom smislu tekstovi pisca vinkovačkoga kraja, Josipa Kozarca,²⁴ zasigurno dragocjen prilog povijesti hrvatskoga jezika.

Činjenica da je Kozarac rođenjem štokavac češće je dovodila do posvema pogrješnih prosudbi njegova jezika, a koje bi se mogle sažeti ovako:

»Josip Kozarac koji je završio gimnaziju u Vinkovcima, dobro je poznao spomenute gramatike (Mažuranićevu, Veberovu), te se u njegovu jeziku opaža jak utjecaj književnog jezika.«²⁵

Navedena je prosudba u kontekstu one dobro poznate, ali pogrješne prosudbe, da u jeziku književnosti 19. stoljeća valja tražiti dijalekate temelje, a ne izgrađen književni jezik. To je pitanje zamršenije tim što je onodobni književni jezik u svom sklonidbenom sustavu čuvao nenovoštokavske padežne oblike koji su ujedno i obilježje slavonskih, a poglavito posavskih govora. Zbog toga se nepozornomu čitatelju Kozarčeva jezika češće moglo pričiniti da je njegov jezik dijalekatni, a ono što u njegovu jeziku ne bi pripadalo dijalektu smatralo se utjecajem onodobnoga književnoga jezika, jezika zagrebačke filološke škole.

Sva je složenost Kozarčeva jezika posvema jasna kada se u obzir uzmu i novoštokavska obilježja sklonidbenog sustava kojih je u Kozarca upravo toliko da dopuste još jednu pogrješnu prosudbu njegova jezika, a to je ona koja kazuje o Kozarčevu jeziku kao o suvremenom u kojem je natruha dijalektizama i arhaizama!²⁶

²² U tom je smislu zanimljivo svjedočanstvo R. Katičića u kojem iznosi činjenicu da je jezik zagrebačke filološke škole i govorni jezik, a ne samo visoko literarni – kako se to rado prikazuje, a primjerice Maretić u uvodu svoje gramatike. Vidi Radoslav Katičić, Vuk Stefanović Karadžić i književni jezik u Hrvata, *Jezik*, god. 35, Zagreb 1987, 47–48.

²³ Slično vrijedi i za novoštokavsku folklornu koine koja je u temelju Karadžićeve normizacije! Vidi D. Brozović, *Standardni jezik*, Zagreb 1970, 86, 119.

²⁴ Ovdje bi se svakako moglo pridodati i brojem stranica skromno djelo Nikole Torčinca, te djela niza manjih pjesnika.

²⁵ Stjepan Sekereš, Sintaksa rečenice u Kozarčevim »Mrtvim kapitalima«, *Radovi Centra JAZU*, Vinkovci 1984, 49.

²⁶ Vidi E. Štampar, Predgovor, u *Djelima hrvatskih pisaca, Josip Kozarac, Zora*, Zagreb 1950.

Izvorni je Kozarčev jezik još uvijek nepoznanicom širokom čitateljstvu do kojega stižu Kozarčevi prepravljeni, prilagođeni, osuvremenjeni, a kako D. Brozović tvrdi: adaptirani i krivotvoreni tekstovi²⁷, ali u svakom je slučaju tekst koji još i danas čitamo iskrivljena slika izvornoga i pravoga Kozarčeva jezika.

U svom se izvornom obliku Kozarčev jezik uklapa u temeljnu prosudbu ovoga rada: o nenovoštokavskim temeljima u jeziku zagrebačke filološke škole u koje postupno ulaze novoštokavski; dakle u prosudbu koja kazuje o otvorenosti hrvatskoga književnoga jezika u 19. stoljeću prema novijim jezičnim tijekovima, ali uvijek s osloncem na hrvatsku pisanu tradiciju. Kozarčev jezik svjedoči da je hrvatski književni jezik krenuo put novoga, ali onako kako je to zacrtala zagrebačka filološka škola.

Nije slučajno što je baš u Kozarčevu jeziku tako: nenovoštokavski mu je slavonski dijalekt naravnim okruženjem, ali i u njega probijaju novoštokavski oblici — u sklonidbenom sustavu zasigurno. Pouzdanu sliku onodobnoga slavonskoga dijalekta donosi Ivšić²⁹, pa je Kozarčev sklonidbeni sustav moguće usporediti s onim u Ivšića, ali i s onim u Mažuranićevoj i Veberovoj slovnici.

Usporedba će biti izvršena prema već navedenim temeljnim obilježjima sklonidbenoga sustava u hrvatskom književnom jeziku 19. stoljeća, a na temelju podataka iz svih Kozarčevih djela. Usporedit će se samo nenovoštokavski i novoštokavski nastavci u GDLI mn. jer je i to dostatno da se pokaže da je prodor novoštokavštine izrazit. Sve što će zaključno biti rečeno o GDLI mn. može se primijeliti i na ostala temeljna obilježja sklonidbenoga sustava književnoga jezika 19. stoljeća / Kozarčeva jezika.³⁰

Genitiv množine u imenica

Naprijed je rečeno da zagrebačka škola u genitivu, zavisno o imeničkoj vrsti ima nastavke *-ih*, *-ah*. Prihvatimo li mišljenje da je *h* bilo samo pravopisno, a ne izgovorno, jasno je da je u pitanju novoštokavski nastavak. Stariji nastavak, a onaj

²⁷ Vidi D. Brozović, *Jezična i pravopisna previranja u Hrvatskoj na prijelazu iz 19. u 20. st.*, *Jezik*, br. 1, Zagreb 1985.

²⁸ O tom opširnije vidi S. Ham, O jezičnoj prilagodbi tekstova hrvatskih književnika u suvremenom tisku, *Književna revija*, Osijek 1994, 67, 81.

²⁹ Vidi S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, *Rad JAZU*, Zagreb 1913.

³⁰ Opširnije vidi S. Ham, *Jezik Josipa Kozarca (sklonidbeni sustav)*, doktorski rad u strojopisu, Zagreb 1993.

koji se čuva u dijalektu, nulti je morfem: *stolov-Ø, polj-Ø, rebar-Ø, imen-Ø, žen-Ø*.

U Kozarca je dosljedno u upotrebi nastavak *-a* i to bez završnoga *h*, a samo je u dva primjera nastavak *-ih*, tako da oni mogu biti smatrani rubnima:

- ... *razsu se poput mravih* (Tena, 3)
- ... *u osam sati* (Mrtvi kapitali, 610)³¹

Imenice koje i u suvremenom jeziku imaju nastavak *-i, -iju*, imat će ga i u Kozarca:

- ... *dugačkih prstiju* (Mrtvi kapitali, 498)
- ... *poput izprekidanih zubi* (Među svjetlom i tminom, 33)
- ... *njoliko mjeseci iza toga* (Tena, 52)

Te nastavke, ali uz obvezno završno *h*, bilježe i slovnice.

Prema tomu, Kozarčev je genitiv u skladu s normom svojega vremena (ako prihvatimo postavku da je završno *h* samo pravopisno), a koja je u skladu sa suvremenom.

Zanimljivost su ovdje imenice ženskoga roda *Ge*: nastavci posvema odgovaraju staroj normi, *-a* i *a* s proširenom osnovom, a nastavak se *-i* uopće i ne spominje. Dvojnosti nema, sustav je čvrst i stabilan. Naznake se promjena ipak vide: potvrđena je jedna imenica dvojne osnove: *ustna/ustana*:

- ... *s njenih ustna* (Tena, 2)
- ... *ustana* (Mira Kodolićeva, 2)

a jedna se imenica potvrđuje s nastavkom *-i*, ali s dvojnomo osnovom: *forinta/forinata/forinti*:

- ... *mjesto 600 forinta* (Krčelići, 177)
- ... *ne dam komada ispod 25 forinti* (Krčelići, 171)
- ... *i dok je trajalo ovih sto forinata* (Tena, 35)

Da je genitiv ženskoga roda *-ā* u Kozarca tek načet promjenom, pokazuje i stanje u suvremenom jeziku, gdje su te promjene uzele većega maha pa će suvremena gramatika zaključiti:

- »Očito je genitiv množine... u stadiju previranja. Prodorni nastavački morfem *-i* potiskuje ostale dvije mogućnosti, ali se još ni jedna ne može izuzeti iz sustava...«³²

³¹ Izvori: Tena, *Dom i sviet*, 1894; Mrtvi kapitali, *Vienac*, 1889; Mira Kodolićeva, *Prosvjeta*, 1895; Krčelići ne će ljepote, *Dom i sviet*, 1888; Tri ljubavi, *Prosvjeta*, 1894; Proletarci, *Vienac*, 1888; *Među svjetlom i tminom*, Zagreb 1891.

³² S. Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb 1991, 589.

Dativ, lokativ i instrumental množine

U DLI mn. prodor je novoštokavskih nastavaka započeo, ali oni supostoje uz starije:

... *navratila k onima danima* (Tena, 13) / ... *ne brane svojim momkom* (Krčelići, 170)

Priča o čarobnih gradovih (Tena, 2) / ... *u zemljanim vrčevima* (Rodu u pohodu, 6)

... *s novimi izdatci* (Mira Kodolićeva, 27) / ... *sa liepima šljivicama* (Tri ljubavi, 135)

Ovdje su samo primjeri muškoga roda G_a , ali isto je takvo supojavljivanje i u imenica ostalih vrsta. Čak su česte i dvojnosti:

... *po nuzkrajnim sobicama* (Proletarci, 101) / ... *i po gostioničkih sobicah* (Tena, 52)

Pojavljivanje starih/novih nastavaka ne može biti smatrano slučajnim i nesustavnim:

1) Na stotinjak je stranica različitih Kozarčevih tekstova potvrđeno 250 imenica u množini, od toga 137 instrumentala, 74 lokativa i 39 dativa. Starih je nastavaka 98, a novih je 152, a zastupljenost im je različita zavisno o imeničkoj vrsti i padežu.

2) G čuva najviše starih nastavaka, od 99 imenica ove vrste, 48 je starih oblika a 50 je novih; G brojem je potvrđenih imenica gotovo jednaka G , potvrđeno je 107 imenica, a 45 je starih oblika i 62 nova; G_i pripada najmanje potvrda, svega 44, a čak je 40 novih oblika.

3) Dativ je padež koji Kozarac najslabije upotrebljava³³ i tu se čuvaju stariji oblici. Instrumental je padež koji je najčešći i tu je najviše novih padežnih oblika. Upotreba je lokativa češća od dativa, ali rjeđa od instrumentala, a odnos je starih i novih nastavaka podjednak.

Podatci svjedoče da je riječ o sustavnoj promjeni i da prodor novijih oblika zavisi o čestotnosti pojavljivanja određenoga padeža. Prodor novoštokavskih oblika nije samo u Kozarca, tako je i u Kovačića i u Gjalskoga³⁴. Međutim, navedeni književnici nisu štokavci podrijetlom pa je u njihovu jeziku početak upotrebe novoštokavskih nastavaka moguće vremenski točno odrediti, a u Kozarca novi i stari

³³ Zanimljivo je pripomenuti da Ivšić donosi podatak o rijetkim potvrđama dativa množine u posavskom govoru, a poglavito u imenica srednjega roda.

³⁴ Vidi Vladimir Anić, *Jezik Ante Kovačića*, Zagreb 1971; Ivan Sović, *Jezik Ksaverica Šandora Gjalskog*, Zagreb 1985.

nastavci supostoje u jednakom omjeru kroz cijelo književno djelo, bez obzira na vrijeme nastanka pojedinoga od njih.

Valja pripomenuti i sljedeće: svi navedeni stariji nastavci, a koji su posvema u skladu s normom Kozarčeva vremena, potvrđuju se i u slavonskom dijalektu i to kao temeljni. Uz njih supostoje i drugi nastavci koji se ne potvrđuju u Kozarca, ali nazočni su i novoštokavski, sinkretizirani nastavci koji su slabije zastupani.

Ukazivanje na temeljne dijalekatne nastavke može navesti na pomisao da je Kozarac preuzeo dijalekatni sklonidbeni sustav. Međutim, ako Kozarčev jezik opisujemo iz njegova doba i jezičnoga sustava, tada se jasno i izravno pokazuje da u Kozarčevu sklonidbenu sustavu ima onoliko dijalekatnih sastavnica, nenovoštokavskih, koliko ih je i u njegovom književnom jeziku.

Da bismo Kozarčev imenički sklonidbeni sustav proglasili dijalekatnim, potrebno je da zadovolji, primjerice, i ove uvjete:

- u dijalektu alternacije nastavaka *-om*, *-em* u I jd. mr. nisu u pravilnoj svezi s nepčanim i nenepčanim osnovama³⁵;
- u dijalektu alternacije umetaka *-ov-*, *-ev-* nisu u pravilnoj svezi s nepčanim i nenepčanim osnovama, a njihovo je umetanje i s gledišta norme nepravilno³⁶;
- u dijalektu drukčije alterniraju sibilizirane, palatalizirane i vokalizirane osnove³⁷.

Kada bismo pretpostavili da je Kozarac preuzeo dijalekatni sklonidbeni sustav, sve bi se navedene dijalekatne osobine potvrđivale u Kozarca, a takvih potvrda nema. Odraze živoga jezika, dijalekta valja tražiti upravo u novoštokavskim sinkretiziranim nastavcima jer oni iz živoga govora prodiru u Kozarčev sustav. Prema tomu, upravo ti nastavci koji su danas obilježje suvremenoga književnoga jezika, u Kozarčevo su doba bili dijalekatni; onodobna ih norma nije priznavala kao književne, ali im je ipak ostavila mogućnost ulaska u književni sustav što potvrđuje i već navedena Veberova rečenica – *Kad postigne svoj cilj, moći će se shodno zametnuti pitanje, treba li zagrebačku školu posve pretočiti u Daničićevu. Ako se narod za to odluči, meni je svejedno...*

Tijekom je 19. stoljeća zagrebačka škola postigla svoj cilj: u književnoj je štokavštini ujedinila Hrvate, a tada se moglo prijeći na potanje, ali postupno osuvremenjivanje te štokavštine. Bi li to osuvremenjivanje u svojoj završnici bilo jednako kao ono u Maretića, ili drukčije – svakako je zanimljivo pitanje, ali odgovor bi na njega zahtijevao dubinu i opseg koji nadmašuje granica ovoga rada.

³⁵ Primjerice *brošom*, *križom*, *medvjedem*.

³⁶ Primjerice *korjevi*, *medvjedovi*, *metrovi*, *noži*, *voli*, *brošovi*, *križovi*.

³⁷ N jd. *jastuki*, *šljiviki*, A mn. *trbuse*, *momce*, *orase*...

The Slavonian dialectal basis in the foundations
of the Zagreb Philological School

Summary

The author compares the declension system of the Croatian literary language in the 19th century with the language of the Zagreb Philological School and with the declension system of the Slavonian dialect exemplified by the work of Josip Kozarac. The neo-Štokavian/non-neo-Štokavian components of the declension system of the Zagreb Philological School are also described.